

УДК 338.001.36

Скубіліна А. В.,
асистент

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: skubilina@donnuet.edu.ua

Григоренко Р. О.,
студент

e-mail: r01proxi@gmail.com

РИНОК ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ В УКРАЇНІ: СТАН ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

UDC 338.001.36

Skubilina A. V.,
Assistant Professor

Donetsk National University of Economics and Trade named
after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: r01proxi@gmail.com

Grigorenko R. O.,
Student

e-mail: r01proxi@gmail.com

ELECTRICITY MARKET IN UKRAINE: STATE AND PATH OF DEVELOPMENT

***Мета.** Мета статті — встановлення сучасних тенденцій функціонування ринку електричної енергії в Україні та напрацювання наукових пропозицій щодо усунення нагальних проблем розвитку.*

***Методи.** При проведенні дослідження було використано загальнонаукові методи аналізу і синтезу, метод порівняння та метод статистичного аналізу для виявлення тенденцій в розвитку ринку електричної енергії.*

***Результати.** Визначено, що ринок електроенергії в Україні перебуває у перехідному стані. Основними проблемами, що перешкоджають розвитку ринку, є: відсутність цінової конкуренції на ринку, високий рівень заборгованості підприємств енергетичного комплексу, непрозорість та високі витрати виробництва, непрозорість формування ціни та тарифів на електроенергію, високий рівень зношеності основних засобів. Уряд вирішує здебільшого адміністративні проблеми завдяки створенню нових законів та нормативно-правових актів, не приділяючи належної уваги економічним та технічним аспектам. Отже, впровадження техніко-технологічних та організаційних нововведень у процеси виробництва електроенергії, пошук альтернативних методів генерації електроенергії, активна підтримка інновацій державою та використання успішного досвіду енергетичних реформ країн Європи слугуватимуть вирішенню основних проблем ринку електроенергії в Україні.*

***Ключові слова:** монополія, природна монополія, державне регулювання, ринок електроенергії, структура ринку електроенергії.*

Постановка проблеми. Виробництво електроенергії є стратегічно важливою галуззю в Україні, а отже, повністю контролюється державою. Однак за умов європейської інтеграції механізми функціонування ринку електроенергії зазнають радикальних змін, змінюється як політика, так і законодавча база. Основною метою змін є сприяння конкуренції на ринку, мінімізація витрат у виробництві та постачанні електроенергії, зниження цін на послуги з надання електроенергії. Таким чином, актуальним є дослідження тенденцій розвитку ринку електроенергії з виявленням основних перешкод ефективного функціонування та пошук шляхів їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань природної монополії та доцільності державного втручання в економіку займалися такі науковці, як Л. Антонова, М. Гончаренко, О. Губрієнко, А. Дегтяр, В. Кальченко, Н. Кузьминчук, Н. Петрова, Б. Слупський та ін. Зазначені науковці розглядали державне регулювання діяльності ринку електроенергії, працювали над вдосконаленням механізмів державного регулювання його діяльності. Попри це, актуальним залишається питання розвитку ринку електроенергії, з урахуванням його переходу до європейської моделі.

Мета статті — встановлення сучасних тенденцій функціонування ринку електричної енергії в Україні та напрацювання наукових пропозицій щодо усунення нагальних проблем розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Електроенергетична галузь в Україні є природною монополією і повністю контролюється державою. Основною причиною контролю ринку електроенергії владою є те, що нерегульована монополія означає велику свободу цінових дій монополіста, зниження якості продукції, обмежений для споживачів доступ до товарів та послуг. Тому головними принципами державного регулювання електроенергетичного ринку мають бути: баланс інтересів його учасників, сприяння конкуренції, енергетична ефективність, енергетична безпека та захист довкілля [1].

Природна монополія, згідно із Законом України «Про природні монополії», трактується як стан ринку, на якому товари та послуги не можуть бути замінені іншими товарами чи послугами, а задоволення попиту найбільш ефективно за умови відсутності конкурентів, що обумовлено технологічними особливостями виробництва [2]. Таким чином, природна монополія зазвичай виникає в добувних галузях промисловості, причина виникнення якої характеризується економічною ефективністю концентрації деяких видів діяльності та тим, що цей ринок регулюється за допомогою законодавчого надання виняткових прав. Також утворення вказаного типу виправдовується тим, що конкуренція в цьому випадку була б економічно збитковим явищем, уникнути якого можна лише шляхом законодавчого створення монополії у відповідних галузях господарської діяльності.

В Україні регулювання ринку електроенергії відбувається на основі Законів України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» та «Про ринок електроенергії», в постановках та розпорядженнях Кабінету Міністрів України, у відомчих актах Антимонопольного комітету України та інших міністерств і відомств.

Динаміка випуску електроенергії в Україні протягом 1991–2016 рр. (рис. 1) має тенденцію до зменшення, а саме за весь аналізований період відбулось зниження виробництва майже в 2 рази. На випуск електроенергії в країні впливали як внутрішні, так і зовнішні чинники: в 1991 році відбувся розпад СРСР, що спричинило різке падіння потужностей на протязі декількох років; в 2008 році світова економічна криза сприяла різкому спаду продуктивності в галузі; 2014 рік характеризувався політичною кризою, що також безпосередньо вплинуло на продуктивність виробництва. Лише в 2007 та в 2012 роках спостерігався ріст. Таким чином, динаміка випуску електроенергії свідчить про не-ефективне державне регулювання енергоактивів.

Електроенергія — стратегічний ресурс, котрий не має близьких заміників. Ціни на енергоресурси наразі встановлює держава, проте, згідно із Законом України «Про ри-

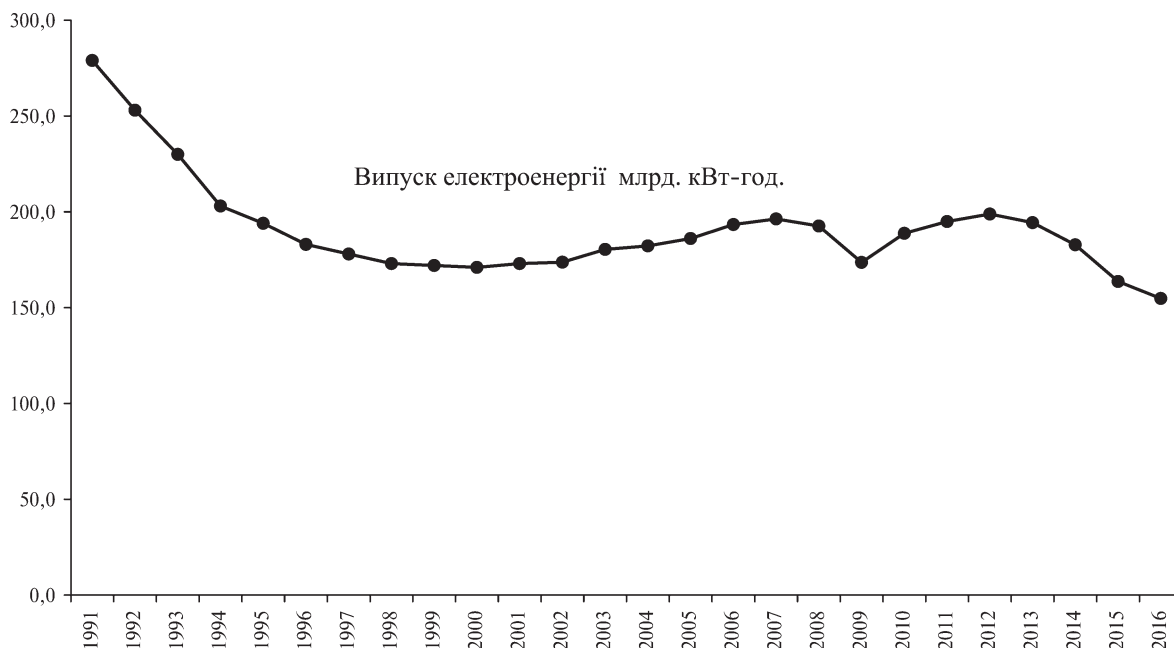

Рисунок 1 — Динаміка виробництва електроенергії в Україні за період 1991–2016 рр., млн. кВт/р [3]

нок електроенергії», ціни будуть регулюватися за ринковими законами, а отже, існує ризик стрімкого підвищення цін та набуття їх неконтрольованого характеру з боку держави. Споживачами електричної енергії з найбільшою питомою вагою є населення (30,4 %), металургійна промисловість (24,4 %) та комунально-побутові споживачі (12,8 %) [4]. А отже, у разі неефективної політики у сфері електроенергетики весь економічний тягар нестиме населення та металургійна промисловість.

У річному звіті Антимонопольного комітету України за 2016 р. на ринку генерації основними продавцями в натуральному вимірі були: ДП «НАЕК» Енергоатом» із часткою ринку 53,7 %; ГК ТЕС — 31,8 %; ГЕС — 6,2 %. На ринку оптового постачання електроенергії основним продавцем зі 100 % часткою ринку виступає ДП «Енергоринок». На ринку послуг з передачі електричної енергії основним продавцем виступає ДП «НЕК «Укренерго» із ринковою часткою 100 %. Однак, враховуючи великі розміри ринкових часток, державна влада стикається з низкою проблем [5]:

— адміністративні, серед яких: непрозоре формування прогнозних балансів та ГПЦ, диспропорції в оплаті в тарифах для платників та оплаті виробникам, непрозорість платежів виробникам, недосконале законодавство у регулюванні відповідальності за заборгованість за електроенергію, перехресне субсидювання, відсутність стимулювального регулювання, непрозорість процедури приєднання до мереж, нерівність можливостей доступу до мереж та щодо ресурсного наповнення ринку товаром;

— економічні, серед яких: відсутність конкуренції; високий рівень заборгованості, невідповідність змісту договорів практики ведення бізнесу, проблеми вугільного сектору;

— технічні, а саме: особливості обладнання та високий рівень зношеності основних засобів.

Враховуючи велику низку проблем, що перешкоджають ефективному функціонуванню ринку електроенергії, державне управління все ж таки вживає заходів щодо їх нівелювання, а саме розроблено [5]: порядок формування прогнозованої оптової ринкової ціни електричної енергії; порядок складання річних та місячних прогнозних балансів електричної енергії; методику нарахування виробникам електричної енергії авансових платежів; порядок складання річних та місячних прогнозних балансів електричної енергії об'єднаної енергетичної системи України; Постанову «Про затвердження Змін до Порядку визначення необхідного доходу від здійснення діяльності з постачання електричної енергії у разі застосування стимулюючого регулювання та Порядку визначення необхідного доходу від здійснення діяльності з передачі електричної енергії у разі застосування стимулюючого регулювання» та ін. Проте вказані заходи спрямовані на вирішення адміністративних проблем, а деякі з проектів постанов були поверховими і не містили детальних пояснень та розрахунків.

На наш погляд, першочерговим завданням є подолання технічних та економічних проблем. Вирішення проблеми високого рівня зношеності основних засобів слугуватиме зниженню економічного навантаження на споживачів та промисловість, оскільки низька продуктивність виробництва й висока собівартість електроенергії є базовими елементами ціноутворення. Відповідно, впровадження технічних, технологічних, організаційних нововведень у процеси виробництва електроенергії, пошук альтернативних, більш низькозатратних методів генерації електроенергії та активна підтримка інновацій державою слугуватимуть суттєвому підвищенню енергоефективності виробництва електроенергії.

Надзвичайно перспективними напрямками в галузі електроенергетики будуть генерація та використання екологічної, або так званої «зеленої енергії», енергії Сонця, води та вітру. Так, в Україні в 2016 році встановлена вітрова потужність перевищила 430 ГВт, прагнучи до значення 2110 ГВт в 2030 році. У майбутньому це може призвести до стійких щорічних інвестицій в розмірі близько 220 млрд. доларів США. Також має зрости кількість ГАЕС і невеликих ГЕС на середніх та малих річках. Це дасть можливість повніше використовувати наявні гідроресурси. Найбільше електроенергії видають такі ГЕС: Дніпровська ГЕС — 1569 МВт, річка Дніпро, м. Запоріжжя; Середньодніпровська ГЕС — 352 МВт, річка Дніпро, м. Кам'янець; Дністровська ГАЕС — 324 МВт, річка Дніпро, м. Розколиці [6].

Вирішенню проблем економічного характеру, серед яких: високий рівень заборгованості підприємств, невідповідність змісту договорів практиці ведення бізнесу та проблеми вугільного сектору, сприятиме покращення інноваційної привабливості бізнесу в цих галузях. Тому використання успішного досвіду енергетичних реформ країн Європи дозволить вирішити проблему низької інвестиційної привабливості українських енергетичних підприємств, основною причиною якої є їх висока дебіторсько-кредиторська заборгованість.

Отже, реструктуризація кредитів за зразком Словенського агентства з відновлення банків, створення палат боргових розрахунків на прикладі Естонського національного боргового фонду, трансформація заборгованості одних компаній в акціонерний капітал інших, списання боргів та визнання їх безнадійними слугуватимуть притоку інвестицій в галузь електроенергетики [7].

Висновки. Ринок електроенергії в Україні перебуває у перехідному стані. Виробництво електроенергії протягом 1991–2016 рр. скоротилось майже в 2 рази. Основними проблемами, що перешкоджають розвитку ринку, є: відсутність цінової конкуренції на ринку, високий рівень заборгованості підприємств енергетичного комплексу, непрозорість та високі витрати виробництва, непрозорість формування ціни та тарифів на електроенергію, високий рівень зношеності основних засобів. Державне управління поступово вирішує здебільшого адміністративні проблеми завдяки створенню нових законів та нормативно-правових актів, не приділяючи належної уваги економічним та технічним аспектам. Тому підвищення інвестиційної привабливості українських енергетичних підприємств, активна підтримка державою інновацій та використання альтернативних методів генерації електроенергії сприятимуть ефективному функціонуванню ринку електроенергії.

Список літератури/References

1. Кузьминчук, Н. В. Ринок електричної енергії України: проблеми державного регулювання й перспективи розвитку [Електронний ресурс] / Н. В. Кузьминчук. — 2013. — Режим доступу : http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/khpi-press/20207/1/2013_kuzmynchuk_rynok_elektrychnoi.pdf.

Kuzmynchuk, N. V. (2013). *Rynok elektrychnoi enerhii Ukrainy: problemy derzhavnoho rehulivannia y perspektyvy rozvytku* [Electricity Market in Ukraine: problems of state regulation and development prospects]. Available at : http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/khpi-press/20207/1/2013_kuzmynchuk_rynok_elektrychnoi.pdf.

2. Закон України «Про природні монополії» [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — 2011. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1682-14>.

The Verkhovna Rada of Ukraine (2011). The Law of Ukraine «About natural monopolies». Available at : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1682-14>.

3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

State Statistics Service of Ukraine. Available at : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

4. Динаміка і структура споживання електроенергії в Україні [Електронний ресурс] // Енерговсесвіт. — 2017. — Режим доступу : <https://vse.energy/news/pek-news/electro/155-power-consumption>.

Enerhovsesvit (2017). *Dynamika i struktura spozhyvannia elektroenerhii v Ukraini* [Dynamics and structure of electricity consumption in Ukraine]. Available at : <https://vse.energy/news/pek-news/electro/155-power-consumption>.

5. Звіт Антимонопольного комітету України за 2016 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=133712&>.

Zvit Antymopolnoho komitetu Ukrainy za 2016 rik [Report of the Antimonopoly Committee of Ukraine for 2016]. Available at : <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=133712&>.

6. Інвестиції в проекти відновлюваної енергетики в Україні [Електронний ресурс] // Промислова група компаній «Рентехно». — 2017. — Режим доступу : <https://rent techno.ua/blog/investing-in-renewable-energy-ukraine.html>.

Promyslova hrupa kompanii «Rentekhno» (2017). Investytsii v proekty vidnovliuvanoi enerhetyky v Ukraini [Investments in Renewable Energy Projects in Ukraine]. Available at : <https://rentekhno.ua/ua/blog/investing-in-renewable-energy-ukraine.html>.

7. Ринок електроенергії в Україні. Проблеми вдосконалення [Електронний ресурс] // Національний інститут стратегічних досліджень. — 2008. — Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/monitor/april08/14.htm>.

Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen (2008). Rynok elektroenerhii v Ukraini [Electricity market in Ukraine]. Available at : <http://old.niss.gov.ua/monitor/april08/14.htm>.

Цель. Цель статьи — выявление современных тенденций функционирования рынка электрической энергии в Украине и наработки научных предложений по устранению неотложных проблем развития.

Методы. При проведении исследования были использованы общенаучные методы анализа и синтеза, метод сравнения и метод статистического анализа для выявления тенденций в развитии рынка электрической энергии.

Результаты. Определено, что рынок электроэнергии в Украине находится в переходном состоянии. Основными проблемами, препятствующими развитию рынка, являются: отсутствие ценовой конкуренции на рынке, высокий уровень задолженности предприятий энергетического комплекса, непрозрачность и высокие издержки производства, непрозрачность формирования цены и тарифов на электроэнергию, высокий уровень износа основных средств. Правительство решает в основном административные проблемы благодаря созданию новых законов и нормативно-правовых актов, не уделяя должного внимания экономическим и техническим аспектам. Таким образом, внедрение технико-технологических и организационных нововведений в процессы производства электроэнергии, поиск альтернативных методов генерации электроэнергии, активная поддержка инноваций государством и использование успешного опыта энергетических реформ стран Европы служат решению основных проблем рынка электроэнергии в Украине.

Ключевые слова: монополия, естественная монополия, государственное регулирование, рынок электроэнергии, структура рынка электроэнергии.

Objective. The article deals with the establishment of modern tendencies functioning of the market of electric energy in Ukraine and development of scientific proposals for elimination of urgent problems of development.

Methods. The research used the general scientific methods of analysis and synthesis, the method of comparison and the method of statistical analysis for identifying trends in the development of the market of electric energy.

Results. It is determined that the electricity market in Ukraine is in a transitional state. The main problems hindering the development of the market are lack of price competition in the market, high level of indebtedness of enterprises in the energy sector, opacity and high production costs, opacity of price formation and electricity tariffs, and high level of depreciation of fixed assets. The government mainly solves administrative problems through the creation of new laws and regulations, thus failing to pay due attention to the economic and technical aspects. Consequently, the introduction of technical and technological innovations in the processes of electricity production, the search for alternative methods of electricity generation, active support for state innovation and the use of successful experience of energy reforms in the countries of Europe will serve to solve the main problems of the electricity market in Ukraine.

Key words: monopoly, natural monopoly, state regulation, electricity market, structure of the electricity market.

Надійшла до редакції 09.11.2017